

Šestosveščani objasnidbeni rječnik makedonskoga standardnog jezika

(Толковен речник на македонскиот јазик. 2003. – 2014. Institut za makedonski јазик „Krstе Misirkov”. Skopje. Knj. I–VI, XXI + 3799 str.)

Dugo već, a u hrvatskoj tradiciji još od sredine XIX. stoljeća (v. predgovor prvomu dijelu *Rječnika ilirskoga i njemačkoga jezika* Rudolfa Fröhlicha Veselića, Beč, 1853.), kad god se povede riječ o nekome većem leksikografskom djelu i svemu onome što je stajalo na putu njegovoj izradbi i dovršetku (ili nedovršetku), uobičajeno se navode poznati stihovi francuskoga humanista talijanskoga podrijetla J. J. Scaligera [francuski Joseph Juste Scaliger /skaližę'/; talijanski Giuseppe Giusto Scaligero; 5. 8. 1540. – 21. 1. 1609.]:

*Si quem dura manet sententia judicis olim
Damnatum aerumnis suppliciisque caput,
Hunc neque fabrili lassent ergastula massâ,
Nec rigidas vexent fossa metalla manus,
Lexica contexat: nam caetera quid moror omnes
Poenarum facies hic labor unus habet...*

Ukratko: „Ako sud hoće koga kazniti, neka ga ne osudi na robiju, nego da sastavlja rječnike, jer taj posao udružuje u sebi sve kazne”.

Kako ni češko-američki (meta)leksikograf Ladislav Zgusta (1924. – 2007.) nije propustio spomenuti upravo te Scaligerove „fine latinske stihove”, i to na samu početku vjerojatno najpoznatijega priručnika s uputama za izradbu/sastavljanje rječnikā (*Manual of Lexicography*, Den Haag, 1971.), koji je sastavio s desetak suradnica i suradnika, nije naodmet navesti ih i u ovoj prigodi. A prigoda je uistinu važna jer dovršetak ovakva leksikografskoga djela i kod tzv. velikih naroda, tj. kod naroda čija brojnost višestruko premašuje broj pripadnica i pripadnika makedonskoga naroda, i u leksikografskim tradicijama neusporedivo dužim i bogatijim od makedonske, završetak prvoga višesveščanoga jednojezičnog rječnika *nacionalnoga jezika* s pravom bi bio proglašen *događajem* i ponio epitet *datuma!*

Poznato je da leksikografija kao umijeće sastavljanja rječnika ima iznimno dugu povijest koja seže sve do mezopotamskih prepisivačkih škola iz polovice trećega tisućljeća prije Krista i prvih sumersko-akadskih glosara

ili (proto)rječnika. Otada prema našem dobu, s važnim udjelom niza anonimnih i poznatih autora, prvo glosatora, potom leksikografa, nakupljalo se leksikografsko iskustvo kao općečovječanska baština u kojoj su dugo prevladavali višejezični rječnici, uz nešto dvojezičnih. Tek od kraja XVII. stoljeća pojavljuju se jednojezični/objasnidbeni rječnici (njem. *einsprachige/erklärende Wörterbücher*; rus. *однойзычные/толковые словари*; engl. *unilingual/defining dictionaries*), u početku pretežito višesveščani/višesvežačni i povijesno orijentirani (tzv. tezaursi), od kojih su neki do danas stekli kultno mjesto u povijesti jednojezične leksikografije, npr. *Dictionnaire de l'Académie française* (Pariz, 1694.), *Словарь Академии Российской* (1789. – 1794.), *Deutsches Wörterbuch* (od 1852.) Jacoba i Wilhelma Grimma i nastavljaja, *Толковый словарь живого великорусского языка* (Petrograd, 1863. – 1866.) Vladimira Ivanoviča Dal'ja [В. И. Даль], *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1881. – 1976.) Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *The Oxford English Dictionary* (1888. – 1932.), *Речник на българският език* (1–5, Plovdiv, 1895. – 1904.) Najdena Gerova [Найден Геров].

Još je novija spoznaja o potrebi izradbe jednojezičnih (višesveščanih, ali i / ili jednosveščanih) rječnikā *suvremenoga književnog/standardnog jezika*. Na izmaku XIX. stoljeća takav je (trebao biti) nedovršeni *Словарь русского языка* (1891. – 1895.) Jakova Karloviča Grota [Я. К. Грот], a tijekom XX. stoljeća dovršeno je više takvih rječnika slavenskih jezika: *Словарь української мови* (1–4, Kijev, 1907. – 1909.) Borisa Hrinčenka [Б. Д. Грінченко], *Толковий словарь русского языка* (1–4, Moskva, 1935. – 1940.) pod uredništvom Dimitrija Nikolajeviča Ušakova [Д. Н. Ушаков], *Přiruční slovník jazyka českého* (1–8, Prag, 1935. – 1957.), *Slovník jazyka českého* (1–2, Prag, 1937.) Pavela Váše i Františka Trávníčka, *Словарь современного русского литературного языка* (1–17, Moskva – Lenjingrad, 1950. – 1965.), *Речник на съвремения български книжовен език* (1–2, Sofija, 1955. – 1959.), *Slovník jazyka polskiego* (1–11, Varšava, 1958. – 1969.), *Slovník slovenského jazyka* (1–6, Bratislava, 1959. – 1968.) pod uredništvom Štefana Peciara, *Slovník spisovného jazyka českého* (1–4, Prag, 1960. – 1971.) pod uredništvom Bohuslava Havránka, *Словник української мови в 11 томах* (1–11, Kijev, 1970. – 1980.), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1–5, Ljubljana, 1970. – 1991. + 1–2, Ljubljana, 1987.), *Лутачальний слоўнік беларускай мовы* (1–6, Minsk, 1977. – 1984.), *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (Kijev, 2001.) Vjačeslava Busela [Вячеслав Бусел]. Ovamo pripada u izradbi politikom snažno podupiran (i u hrvatskoj inačici nedovršen) *Речник српскохрватскога књижевног језика / Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* Matice sprske i Matice hrvatske (1–6, Novi Sad – Zagreb, 1967. – 1976.).

Tako se u stotinjak godina u slavenskoj leksikografiji oblikovalo odabrano društvo jednojezičnih rječnika književnih/standardnih jezika kojemu je makedonski član uočljivo nedostajao. Sa svojih šest svezaka [1. A–Ж, 2003., 637 str.; 2. З–К, 2005., 675 str.; 3. Ј–О, 2006., 613 str.; 4. П, 2008., 680 str.; 5. Р–С, 2011., 623 str.; 6. Т–Ш, 2014., 487 str. + dva dodatka s 82 str.] i sa svojih 3797 stranica (XXI + 3715 + 82) leksikografskoga teksta *Толковен речник на македонскиот јазик (Objasnidbeni rječnik makedonskoga jezika)* izravno ulazi u to slavensko leksikografsko društvo kao njegov posve ravnopravan član.

U spomenutom leksikografskom priručniku Ladislava Zguste i suradnika kaže se da se pri planiranju jednojezičnoga rječnika moraju „na samom početku donijeti dvije osnovne odluke”: 1. mora se ustanoviti koji varijeteti postoje u jeziku čiji će se leksemi kao natuknice obrađivati i kakvi su odnosi između tih varijeteta (npr. književni/standardni jezik vs. nestandardizirani varijeteti) jer će to izravno utjecati na status leksema u rječniku i 2. da je potrebno odmah na početku odlučiti kojemu će tipu pripadati rječnik koji se priprema.

Ustvari, odluka da se pristupi izradbi jednojezičnoga rječnika nekoga (nacionalnoga standardnog) jezika, usto što *de facto* potvrđuje zrelost neke nacionalne leksikografije, njezinu doraslost da se upusti u takav *stvaralački čin*, uključuje mnogo više važnih tehničkih i (meta)leksikografskih elemenata iz kojih se odčitava koncepcija djela i koji su „vlasništvo” urednikā, uredništva i suradnica/suradnika dok je rječnik u izradbi. Kad je djelo objavljeno, rezultat provedene koncepcije mora se sučeliti sa *spektrom očekivanja* njegovih korisnica/korisnika (čitateljica i čitatelja).

To konkretno znači da je *Толковен речник на македонски јазик (ТРМЈ)*:

jednojezični rječnik, tj. takav u kojem natuknice zajedno s definicijama i drugim podacima pripadaju istomu, makedonskom jeziku (rječnik u kom se makedonski jezik objašnjava njim samim);

standardnojezični rječnik, tj. takav u kojem se teži opisu leksemā makedonskoga standardnog jezika, a drugi se leksemi odrednicama „pozicioniraju” u odnosu na standardnojezične;

sinkronijski rječnik, tj. takav u kojem je obrađen leksik nekoga stanja/razdoblja u životu makedonskoga standardnog jezika (a ne do nekoga fiksiranog trenutka njegove prošlosti);

općeleksički rječnik, tj. takav u kojem jezgreni dio obrađenih leksema pripada općemu/općeuporabnomu leksiku makedonskoga standardnog jezika s uobičajenim „zasijecanjem” u pojedine odsječke/slojeve leksema ograničene uporabe (po vremenskom, funkcionalnom i profesionalnom kriteriju) i

objasnidbeni/deskriptivni (толковни) rječnik, tj. takav u kom se natuknice objašnjavaju definicijama, parafrazama, sinonimima, antonimima, a *preskriptivno/normativno*, pa i *prohibitivno*, u njem se odčitava iz opisnoga inventara: iz normativnih/standardoloških i stilističkih odrednica.

Uz ove opće značajke ovdje ćemo se osvrnuti na neka konkretna rješenja kao, po našem sudu, važne sastojnice koncepcije i sadržaja TPMJ-a.

Natuknice su složene u makedonskome uobičajenim azbučnim slijedom. *Azbučnik* je sastavljan tako da su u nj uvrštene uglavnom riječi koje se pišu malim slovom. Kako je šestoj knjizi (str. 488–537) dodan opširan popis zemljopisnih i drugih imena s njihovim izvedenicama (države, pokrajine, gradovi, gore, rijeke, mora, etnonimi, ekonimi, ktetici), u TPMJ-u se kao primarne natuknice pojavljuje pedesetak natuknica koje se pišu velikim slovom. Uz jednu političku (*Информбиро*), jednu informatičku natuknicu (*Интернет*), jedan makedonski nacionalni praznik (*Илинден*), tri svete knjige (*Библија s Апокалипсом*, *Коран/Куран*, *Талмуд*), jednu ironičnu polusloženicu (*Учкур-тајфа*) i nekoliko astronomskih imena (*Месечина*, *Месечко*, *Обденица*, *Предзорница*, *Северница*, *Вечерница*, *Волови*, *Зодијак*, *Зорница*), sve su ostale u vezi s religijom (*Алах*, *Байрам*, *Богородица*, *Распети*, *Севишниот*, *Седржител*) ili su vjerski blagdani, uz po jedan židovski (*Пасха*) i islamski (*Байрам*), većinom kršćanski (*Благовец/Благовештение*, *Богојавление*, *Божик/Божик*, *Цветници*, *Дуовден/Духовден*, *Ѓурѓовден*, *Иванден*, *Крстовдан*, *Макавеи*, *Педесетница*, *Петковден*, *Петровден*, *Преображение*, *Прочка*, *Сирница / Сирна недела*, *Спасовден*, *Троица*, *Велигден*, *Василица*, *Водици*, *Вознесение*).

U azbučnik nisu uvrštene dvorječne natuknice, ali se obrađuju kao sekundarne natuknice. Tako se npr. pridjev *Петров* uvodi kao natuknica da bi se objasnila *Петрова недела*, a pridjev *Сизифов* da bi se objasnio *Сизифов труд*.

S obzirom na činjenicu da makedonski standardni jezik ima samo jedan dinamičan naglasak (oksiton, paroksiton) koji je vezan za treći slog od kraja trosložnih i višesložnih naglasnica (jednosložne naglasnice imaju naglasak na jedinome, dvosložne i trosložne na prvome slogu), na velikoj većini natuknica naglasak, očekivano, nije obilježen. Međutim, znatan se broj *posuđenica* ne uklapa u spomenuti prozodijski obrazac jer imaju naglasak na ultimi ili penultimi i kod njih je naglasak označen, npr. *деколтѐ*, *елán*, *геронтолог*, *карневал*, *тирѐ*, *терѐт*, *виртуóз*, *журнáл* одн. *абеѐѐда*, *банáна*, *гитáра*, *идѐја*, *оáза*, *педáнтен*, *савáна*, *сонáта*, *терáса*.

Relativno malen broj posuđenih naglasnica može se realizirati na dva načina: ili po spomenutom općem pravilu o naglasku ili s naglaskom na ultimi ili penultimi. Takve se natuknice/naglasnice, njih tridesetak, zbog ekonomično-

sti, donose s dva naglaska, npr. *бáлét, бáцил, фрáгмéнт, кáпетáн, мéдáл, нáрадóкс, нáрагóн, сéмéстар, сóпрáн, шáмпóн, телéгрáма, телéфóн*. То значи да се те riječi ispravно изговарају с нагласком на којем год од двају обилежених слогова, дакле *бáлет* и *балét, бáцил* и *бацил* itd.

Premda *rječnički članak* има препознатljiv облик, ипак је оvisно о врсти riječi (а и неким другим значајкама) структуриран на неколико начина. Spomenut ćemo само три најчешћа. Код именica се donose канонски облик, множински облик и ознака рода, нпр. *далечина, расказ, смејач, сопруга, жител*. Ако је посриједи лексем који има још неку важну карактеристичку, donosi се она у заградатама, нпр. (арх.) уз натукнице *јапунцик, руга, злодеј*, (истор.) уз натукнице *инквизиција, редиф, задруга*, (бот.) уз натукнице *дренок, имела, ревен*, (зоол.) уз натукнице *дождеалец, јазовец, зебра*, (разг.) уз натукнице *сакан, секидневица, заворна*, (дијал.) уз натукнице *допруса, ренса, заеднина* или (жарг.) уз натукнице *јазичар, мондиш, швалер, шизик*. (У описном је инвентару pedesetak таквих одредница.)

Што се броја тиче, уз именске натукнице donose се sljedeće одреднице: *мн.* (множина, нпр. *s. v. липа мн.* липи), *само мн.* (уз именice које се употребљавају само у множини, *pluralia tantum*, нпр. *мемоари, плеки*), *обично во мн.* (уз именice које се употребљавају углавном у множини, нпр. *s. v. лизгалка обично во мн.* лизгалки; *s. v. реалија обично мн.* реалии), *избр. мн.* (уз именice које се појављују у одређеноме броју, нпр. *s. v. народ мн.* народи *избр. тн.* народа; *s. v. расказ мн.* раскази *избр. тн.* расказа), *само едн.* (уз именice које се употребљавају само у једнини, нпр. *s. v. миокард, напредак, опиум, памук*) и *обично во едн.* (*s. v. оддивка, самоиронија, свадбарина*).

Bудуći да makedonski jezik nema morfološkoga infinitiva, kod glagola je канонски облик 3. lice једнине prezenta уз који се редовито donosi и 3. lice множине prezenta, нпр. *зуби, раштрка, смени, шизи*. Како глаголи *a-*, *i-* и *e-*skupine имају неке обличне посебности, уз те је глаголе граматички блок опширнији, а мјестимично и врло опширан, *v.* нпр. натукнице *бележи, блесне, гугукне, исее, изнакубе, изналежи (се), крадне, малее, накаже, обележи, растресе, светлее, шушлее, трае, труе, воскресее, забогатее (се), зажеже, живее*.

Pridjevi се donose у neodređenom облику мушкога рода уз који се редовито donosi одређени облик istoga рода уз одредницу *прид.*, нпр. *беззимен/беззимниот, исказен/исказниот, морав/моравиот, сензорен/сензорниот, жив/живиот*.

Као натукнице обрађен је низ творбено плодних суфикса и суфиксоида (нпр. *a-*, *авио-*, *авто-*, *без-*, *де-*, *дизел-*, *до-*, *фото-*, *хипер-*, *хипо-*, *из-*/*ис-*, *ко-*, *кара-*, *крај-*, *многи-*, *на-*, *над-*/*нат-*, *не-*, *ни-*, *ново-*, *о-*, *обез-*/*обес-*, *пан-*, *пет-*,

повеќе-, под-/пом-, подза-, пред-/прет-, при-, про-, радио¹-, радио²-, раз-/рас-, разно-, ре-, ретро-, с-/со-, само-, се-, седум-, семи-, суб-/суп-, шам-, шест-, широко-, шоу-, теле-, темно-, триста-, у-, вон-, за-, зад-/зат-), као и неколико префиксоида (*-фоб, -годе*).

Sekundarne („skrивене“) natuknice u leksikografski se članak uvode trima znakovima. Znakom || uvode se „semantički regularne izvedenice“ (imenice, pridjevi, prilози) izvedene iz primarne natuknice, npr. *главатост* s. v. *главар*, *неизбежно* i *неизбежност* s. v. *неизбежен*, *одбојкарка* s. v. *одбојкар*, *видричка* s. v. *видра*. Znakom • uvodi se „повратна uporaba glagola“, npr. *се* ~ s. v. *цепка*, *се* ~ s. v. *облече*, *се* ~ s. v. *унесреќи*. Znakom ◇ uvode se sekundarne natuknice različite по типу лексиčke ustaljenosti: ustaljene veze leksema (npr. *градски татковци* s. v. *татко*, *винарска визба* s. v. *визба*), frazemi (npr. *чука празна слама* s. v. *чука*, *гази на лебот* s. v. *гази*), dvorječni nazivi (npr. *висока печка* s. v. *печка*, *тврда градба* s. v. *тврд*, *жална /плачна/ врба* s. v. *врба*), narodne izreke i poslovice (npr. *кој високо лета, ниско паѓа* s. v. *низок*; *коњите се клоцаат, мангупињата одеваат* s. v. *одева*; *Си го бара со боринче, ќе си го добие со огинче* s. v. *оган*).

Kratkoća je glavna značajka definicija: *дебелко* – *дебел човек*, *југо* – *жуен*, *топол ветер*, *кломбе* – *вид крупен бел грав*, *партиец* – *член на партија*. То не значи да нема i дужих definicija: *крвавица* – *вид колбас од ситнеж и засирена крв*; *пица* – *танко печено тесто премачкано со доматен сос и прекриено со салама, зеленчук, сирење, кашкавал, јајца и сл.* Кад-што се u definicijama navode primjeri: *дебелкорка* – *плод што има дебела кора: лубеница, тиква и сл.* Често је i definiranje sinonimizacijom: *дебата* – *дискусија, расправа*; *насилено* – *неприродно, наместено, сосила*. Primjenjuje se i metajezични tip definicije: *дебеличок* – *дем. од дебел*; *нас* – *долга форма за директен предмет и општа форма од ние*.

Ovdje bi trebalo nešto reći o *korpusu* iz kojega su uzimani primjeri. Sudeći по издавачкоме „Predgovoru“ (knj. I., стр. VI.), korpus за TPMJ има два дијела. Први је лексичка грађа скупљена u Лексикografsкоме одјелу Института за македонски језик, а други је грађа исписивана tijekom израђе рјечника. Примјери су исписивани из извора који припадају различитим функционалним стилovima македонскога standardног језика. Будући да се u TPMJ-u уз примјере не navode ни извор(i) ни аутор(i), вјеројатно бар дио потврда из корпуса није преузиман дословно, него је због илустративности i/или економизирања простором сажман и прилагођиван. Како и колико, о том се не дају податци, што је свакaко штета, јер би тако било јасније u какву су односу *podatci из корпуса* i (normativни) *рјечник standardнога језика*.

Važno je također istaknuti da se uz posuđenice obrađene u TPMJ-u ne donose podatci ni o jeziku podrijetla, ni o jeziku iz kojeg su posuđene u makedonski. Nismo naišli na objašnjenje toga postupka iako su, unatoč rječnicima posuđenica („stranih riječi”), informacije o jeziku davatelju i/ili podrijetlu natuknica koje su posuđenice u ovakvome tipu rječnika nekako očekivane.

Od parcijalnih leksičko-semantičkih odnosa (antonimija, homonimija, paronimija, sinonimija) osvrnut ćemo se samo na to kako je u TPMJ-u prikazana homonimija koja je definirana kao „pojava riječi s različitim značenjem, a istim glasovnim sastavom” („појава зборови со различито значење, а ист гласовен состав”; s. v. *хомонимија*; knj. VI.). Ova lapidarna definicija, koja se kroatisticama i kroatistima, pa i upućenijim pripadnicama/pripadnicima hrvatske jezične zajednice može činiti preopćenitom, u makedonskom jeziku može dobro poslužiti jer broj uvjeta koje najmanje dva leksema moraju ispunjavati da bi bili homonimi varira od jezika do jezika. Važnije je ovdje kako su homonimi leksikografski obrađeni i koje su natuknice providene eksponentima. Na osnovi ispisanih podataka čini se da su kao homonimi označeni leksemi (najčešće u parovima) koji ispunjavaju tri uvjeta: 1. da imaju isti fonemski sastav i slijed; 2. da imaju jednak naglasak i 3. da pripadaju istoj vrsti riječi. Po tim kriterijima najčešći su imenički i glagolski homonimi.

Imenički homonimi: *бабун*¹ – *бабун*², *баница*¹ – *баница*², *целина*¹ – *целина*², *чамче*¹ – *чамче*², *дама*¹ – *дата*², *џин*¹ – *џин*², *флеш*¹ – *флеш*², *град*¹ – *град*², *грис*¹ – *грис*², *јазик*¹ – *јазик*², *катарка*¹ – *катрка*², *клен*¹ – *клен*², *тарапана*¹ – *тарапана*², *тул*¹ – *тул*², *умник*¹ – *умник*², *устав*¹ – *устав*², *ваза*¹ – *ваза*², *влага*¹ – *влага*².

Glagolski homonimi: *цени*¹ – *цени*², *џрца*¹ – *џрца*², *чешне*¹ – *чешне*², *доврши*¹ – *доврши*², *изведе*¹ – *изведе*², *изгледа*¹ – *изгледа*², *јакне*¹ – *јакне*², *таи*¹ – *таи*², *штури*¹ – *штури*², *топи*¹ – *топи*², *уставен*¹ – *уставен*², *вади*¹ – *вади*², *визира*¹ – *визира*².

Na trećem su mjestu po broju pridjevni homonimi, npr. *цветен*¹ – *цветен*², *кален*¹ – *кален*², *крстав*¹ – *крстав*², *парен*¹ – *парен*², *поразен*¹ – *поразен*², *разблуден*¹ – *разблуден*², *руд*¹ – *руд*², *рунски*¹ – *рунски*², *темен*¹ – *темен*², *требен*¹ – *требен*², *ужасен*¹ – *ужасен*², *украшен*¹ – *украшен*², *вреден*¹ – *вреден*².

Pored toga obrađeno je nekoliko homonimnih parova koji pripadaju zamjenicama (*таа*¹ – *таа*², *тие*¹ – *тие*², *тоа*¹ – *тоа*², *тој*¹ – *тој*²), prilozima (*сеедно*¹ – *сеедно*²) i česticama (*нај*¹ – *нај*²).

Da homonimija nije samo binarni leksičko-semantički odnos, potvrđuje i tridesetak „homonimskih trijada” u TPMJ-u, uglavnom imeničkih i glagolskih,

uz poneki pridjevski, npr. *бокс*¹ – *бокс*² – *бокс*³, *искоси*¹ – *икоси*² – *искоси*³, *кит*¹ – *кит*² – *кит*³, *клапа*¹ – *клапа*² – *клапа*³, *коса*¹ – *коса*² – *коса*³, *мат*¹ – *мат*² – *мат*³, *мана*¹ – *мана*² – *мана*³, *рани*¹ – *рани*² – *рани*³, *рис*¹ – *рис*² – *рис*³, *сет*¹ – *сет*² – *сет*³, *секне*¹ – *секне*² – *секне*³, *си*¹ – *си*² – *си*³, *слоз*¹ – *слоз*² – *слоз*³, *штука*¹ – *штука*² – *штука*³, *точен*¹ – *точен*² – *точен*³, *трап*¹ – *трап*² – *трап*³, *тура*¹ – *тура*² – *тура*³, *туш*¹ – *туш*² – *туш*³, *вила*¹ – *вила*² – *вила*³, *воден*¹ – *воден*² – *воден*³, *заточи*¹ – *заточи*² – *заточи*³, *завари*¹ – *завари*² – *завари*³.

Međutim, osim ovih jasnih konceptijskih rješenja eksponentima je provideno i više homografskih nizova natuknica koje pripadaju različitim vrstama riječi, od kojih većinom bar jedna pripada suznačnim riječima, npr. česticama i veznicima (*да*¹ – *да*² – *да*³ – *да*⁴), pridjevima i prilozima (*фум*¹ – *фум*²), veznicima i prilozima (*штотуку*¹ – *штотуку*², *туку*¹ – *туку*²), česticama i imenicama (*зер*¹ – *зер*²), prilozima i česticama (*самоти*¹ – *самоти*²), prilozima i imenicama (*разно*¹ – *разно*²), česticama, veznicima i imenicama (*зар*¹ – *зар*² – *зар*³ – *зар*⁴), prilozima, veznicima i česticama (*на*¹ – *на*² – *на*³, *така*¹ – *така*² – *така*³, *само*¹ – *само*² – *само*³), zamjenicama, prilozima, veznicima i česticama (*што*¹ – *што*² – *што*³ – *што*⁴). Čini se da ova skupina primjera ipak ne pripada homonimiji, nego da je rezultat leksikografske „nužde”, tj. da se označivanjem eksponentima željelo izbjeći moguće nesporazume s homografima pri upućivanju. Nezgoda je u tom što odabrani postupak nije proveden dosljedno pa tako nisu eksponentima provideni npr. sljedeći parovi homografskih natuknica: *ако* (veznik) i *ако* (čestica), *би* (čestica) i *би* (glagol), *ја* (zamjenica) i *ја* (čestica), *крај* (prijedlog) i *крај* (imenica), *но* (veznik) i *но* (čestica), *од* (imenica) i *од* (prijedlog), *одред* (imenica) i *одред* (prilog), *воз* (prijedlog) i *воз* (imenica).

Kad su posrijedi jednojezični rječnici, među rješenjima koja posebno privlače pozornost leksikologa i leksikografa jedno je od prvih *обработка затворених пописа лексема*. Budući da su za obradbu triju skupina relacijskih (suznačnih) riječi od druge knjige redovito navode imena obrađivača (dr. Snežana Venovska-Antevska za veznike i čestice a dr. Živko Cvetkovski za prijedloge), ovdje ćemo se dotaknuti toga pitanja na primjeru dvaju takvih po broju članova malenih popisa punoznačnih riječi: strana svijeta i dana u tjednu.

Evo kako su u TPMJ-u definirane *стране svijeta* (navode se samo prva značenja). *Исток/исток*: „една од страните на светот; спрот: запад”; *запад/запад*: „една од четирите страни на светот на која заоѓа сонцето; спрот: исток”; *сјевер/север*: „една од четирите страни на светот; спрот. југ”; *југ/југ*: „една од страните на светот; спрот. север”; *сјевероисток/североисток*: „страна на светот меѓу север и исток”; *сјеверозапад/северозапад*: „страна

на светот меѓу север и запад”; *jugoistok/juzoistok*: „страна на светот меѓу југ и исток” и *jugozapad/juzozanad*: „страна на светот меѓу југ и запад”.

Razvidno je da su prve četiri strane svijeta u TPMJ-u definirane u osnovi gotovo jednoobrazno, uz jednu razliku: s. v. *istok* i *juz* u definiciji nedostaje riječ *četirume*, što je za sobom povuklo promjenu riječi *страна* (*страните*). Također, definicija natuknice *zanaд* proširena je dodatkom „на која заоѓа сонцето”. Preostale su četiri strane svijeta definirane potpuno jednoobrazno.

Dani u tjednu drugi su zatvoreni popis koji ćemo prikazati. Evo kako su definirani u TPMJ-u: *nedjelja/недела*: „1. данот меѓу сабота и понеделник; 2. седум дена, од понеделник до недела; седмица”; *ponedjeljak/понеделник*: „денот по недела, пред вторник”; *utorak/вторник*: „втор ден во неделата, ден по понеделник”; *srijeda/среда*: „трети ден во неделата; ден по вторникот”; *četvrtak/четврток*: „четврти ден во седмицата, денот по среда”; *petak/петок*: „петти ден во неделата, ден по четвртокот” i *subota/сабота*: „шести ден од неделата, ден по петокот”. Razvidno je da ni u definiranju ove skupine leksema nema znatnijih razlika. Ostavi li se postrani temeljna dvoznačnost leksema *недела*, potrebno je upozoriti na dva „otklona”: s. v. *понеделник*, prema definicijama drugih dana, očekivao bi se također redni broj (први), dok je u definiciji s. v. *четврток* umjesto sintagme „во неделата” upotrijebljena sinonimna sintagma „во седмицата”.

Naravno da su dva navedena popisa odabrana za ilustraciju i da se pozitivni zaključci izvučeni iz njih ne mogu apsolutizirati, ali su vjerojatno dobar putokaz prema onomu što bi mogla pokazati detaljna raščlamba drugih zatvorenih popisa punoznačnih i suznačnih leksema u TPMJ-u.

Kad su ovakva djela posrijedi, u osvrtu ma kako god on bio dug nije moguće ni dotaknuti, a kamoli ocijeniti sve ono što se u tako opsežnu djelu nalazi, pogotovo kad se takvo djelo prikazuje inojezičnoj, dotično hrvatskoj jezičnoj zajednici. Jer TPMJ je, po naravi stvari, namijenjen u prvome redu izvornim govornicama i govornicima makedonskoga jezika, pripadnicama i pripadnicima makedonske jezične (i etničke) zajednice koja je njegova „vlasnica” i koja ga, ponajprije upravo u leksiku, razvija po mjeri svojih komunikacijskih potreba. Naravno, unatoč tomu leksička građa obrađena u TPMJ-u, poput građe u svakome sličnom rječniku, namijenjena je i onima kojima je makedonski drugi i/ili strani jezik, što nije nevažno navesti jer je *planiranje usvajanja jezika* po sudu Roberta L. Coopera (1989.), uz planiranje statusa i planiranje korpusa, treći ogranak jezične politike.

Svojim *opisom* leksičkoga poklada/bogatstva makedonskoga standardnog jezika TPMJ zapravo služi *učvršćenju prestižnosti makedonskoga standardnog*

jezika, koja je, kao i kod mnogih drugih jezika, na posebnoj kušnji upravo u ovo globalizacijsko vrijeme obilježeno snažnim pritiskom engleskoga jezika (što ide i na štetu porabe ćirilice).

Kako bi se ispunila njegova temeljna svrha, djelo poput TPMJ-a moralo bi biti *nastolnim/priručnim djelom* ako ne svih, a ono bar većine obrazovanih govornica i govornika makedonskoga jezika jer vlastiti se standardni jezik poštuje *znanjem o njem*, a to se znanje stječe provjerenim staromodnim načinom poznatim kao *učenje*. A za korištenje rječnikom, kao dijelom učenja, iznimno je važno *razvijanje, stjecanje i ustaljenje navike* da se u rječnik *zāglēdā*, da se u dvojbi ili sumnji ne nagađa, nego da se provjerava.

Nužno je ovdje reći i nešto o odnosu između obuhvatnosti rječnika nekoga suvremenog standardnog jezika i dinamičnosti njemu suvremene izvanjezične zbilje. Taj je odnos u osnovi vrlo sličan odnosu o kojem govori poznati silogizam po kojem Ahil, premda brži, nikada neće prestići kornjaču, jer se i ona, premda sporija, ipak kreće upravo toliko da ne bude dostignuta i prestignuta. Kod leksikografinja i leksikografa koji obrađuju leksik standardnojezične suvremenosti, koji je po naravi stvari *otvoren popis*, dakle neprestano *in statu nascendi*, ta činjenica, tj. svijest o tome da nikada ne mogu „bez ostatka” obraditi cjelokupan leksik standardnoga jezika, može izazvati malodušnost u suočavanju s naporima koji su nalik onima Sizifovim. Bez ikakvih namjera da nekoga tješimo ili ohrabrujemo, ipak se čini prikladnim podsjetiti na ono što je na kraju svoga „Mita o Sizifu” napisao francuski književnik i filozof Albert Camus (1913. – 1960.): „Sama bitka da se dospije do vrhunca dostatna je da ispuni ljudsko srce. Sizifa treba zamisliti sretnim.” Drugim riječima, važniji je *sam poticaj i stvaralački čin* od nemogućnosti da on bude *završen* (sveobuhvatan) *i savršen*. Poput Sizifa, zato i leksikografinje i leksikografe što rade na rječniku standardnoga jezika treba zamisliti sretnima. Druga je stvar što će im tu sreću rado i često narušavati oni koji doduše nisu sastavili nikakva rječnika, a slabo je vjerojatno da će to ikada i pokušati, ali zato izvrsno *znaju* zašto neki konkretni rječnik nije dobar i kako bi trebao izgledati dobar, pa i najbolji rječnik.

A jedan je od prigovora, koji se mogao čuti još dok su objavljavani pojedini svesci, da su autori TPMJ-a restriktivni prema najnovijem stanju u leksiku makedonskoga jezičnog standarda. Prigovor zapravo cilja na odnos prema anglizmima. Pregledom djela lako se može uočiti da su kao natuknice obrađene mnoge posuđenice, pa i anglizmi, npr. *бодибилдер, бодибилдинг, чарлстон, чип, диск, џакет, џакузи, џекпот, џез, џезер, џезист, џентлмен, џип, џо-гинг, џокеј, џокер, џубокс, фру-шоп, хард-диск, хардвер, хипи, хит, ху-*

лиган, имици, колеџ, лајт-шоу, модем, мас-медиум, паб, пејсмејкер, пиллинг, плејбек, плејбој, плејмејкер, плејоф, рамстек, рапер, рејтинг, рекет, рокер, рокерски, скенира, сленг, снајпер, стек, свинг, шопинг, шопинг-центар, шоу, шоугерла, шоумен, тајмаут, тинејџер, вокмен... Kako navedeno rječito pobija tvrdnju o restriktivnosti prema anglizmima, posrijedi je očito nešto drugo: očekivanje da bi jednojezični rječnik trebao preuzeti i ulogu rječnika posuđenica i *obuhvatiti sve posuđenice iz engleskoga* što hrpimice, bez mjere i daleko od prave potrebe prodiru i u makedonski jezik! A to je očekivanje neutemeljeno, jer ne može se od rječnika standardnoga jezika očekivati da obuhvati i objasni sve lekseme iz razgovornoga jezika, iz žargona, sve (pomodne) hapakse itd. Unatoč tomu sličnih će prigovora vjerojatno biti još, pogotovo s obzirom na činjenicu da je za izradbu i objavljivanje TPMJ-a bilo potrebno dosta vremena za koje se i u leksiku makedonskoga standardnog jezika vjerojatno ponešto promijenilo.

Neki će prigovori, naravno, biti opravdani jer je, iz ovih ili onih razloga, uza svu nesumnjivu pomnju u izradbi u TPMJ-u ostalo ponešto previdi i propusta, kao što je npr. s. v. *мракобесник* nakon broja 1. navedeno prvo značenje („1. Тој што е против просветата, науката и културата, човек со мрачни, назадни погледи”), ali nema drugoga značenja. Kod homonima na nekoliko mjesta nedostaju eksponenti, jedan (npr. na drugome parnjaku leksičkih parova *чиј¹ – чиј¹ и ластик¹ – ластик*), a tako i na prvome od triju pridjeva *сложен* koji su ovako otisnuti: *сложен – сложен¹ – сложен²*) ili oba (npr. kod leksičkih parova *многу – многу, нешто – нешто, риза – риза, скара – скара*). Kod leksičkih parova *ли₁ – ли₂ i сепак₁ – сепак₂* umjesto eksponenata pisani su indeksi. Kod natuknice *лист* treba u posebnu natuknicu izdvojiti anatomsko značenje (doslovno „задниот месецт /мускулест/ дел на ноѓата што се наога над глуждот”) jer taj leksem *лист* (u kojem fonem *i* dolazi od jerija) nije u etimološkoj vezi s natukničkim leksemom koji ima primarno *i* (dakle je posrijedi homonimni par: *лист¹ – лист²*). Napominjemo i da je u VI. knjizi /Т–III/ ostalo nešto dijelova latiničnoga računalnog sloga (v. npr. natuknice *теле-, теоретичар, трева, трие, трска, ужаснат, утврди, чакне, шарка¹, шаптиса, шушолка*). Zato se čini da bi bilo korisno prirediti dopunski svezak (suplement) s potrebnim ispravcima i dopunama, pa i eventualnim natukničkim aktualizacijama kako bi se TPMJ još više približio recentnomu stanju makedonskoga standardnojezičnoga leksika. Posebno ovdje upozoravam na korist od eventualne informatičke obradbe djela koja bi budućim proučavateljima olakšala i ubrzala dostupnost (pretraživanje) podataka o makedonskome leksiku.

Budući da je u izradbu i objavljivanje TPMJ-a uložena znatan trud relativno velika broja suradnika i suradnika, ne bi smjelo biti nikakve sumnje oko toga da je izlaskom iz tiska šeste knjige uspješno zaključen uistinu velik posao kojim je jezikoslovna makedonistika obogaćena vrijednim i potrebnim leksikografskim djelom, čiju vrijednost ne mogu umanjiti veći ili manji propusti i previdi, poput spomenutih, ali ni oni na koje bi još možda moglo biti upozoreno.

U prvome izdanju *Enciklopedije Jugoslavije* u opširnoj natuknici o leksikografskoj tradiciji i baštini pojedinih nacija (v. knj. V. /Jugos – Mak/ s. v. Leksikografija) u opsegu skromnoj podnatuknici „Leksikografija kod Makedonaca” Blaže Koneski (B. Ki.) od suvremenih rječnika makedonskoga jezika spominje samo prvu knjigu *Речника на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* (Rječnik makedonskoga jezika sa srpskohrvatskim tumačenjima; A–N, Skopje, 1961.). Taj je trosveščani rječnik dovršen nekoliko godina poslije (1966.) doživjevši više izdanja. Otada se stanje u makedonskoj jezičnoj leksikografiji iz temelja promijenilo čemu su, što se jednojezičnih djela tiče, u znatnoj mjeri, uza netom spomenuti, doprinijela dva rječnika. God. 1983. počeo je izlaziti *Речник на македонската народна поезија* (još nedovršen), 2005. pojavio se prvi jednosveščani jednojezični rječnik makedonskoga (Zoze Murgoski: *Речник на македонски јазик*; drugo, prošireno izdanje pod naslovom *Толковен речник на современиот македонски јазик*, 2011.), a dostupan je i *Дигитален речник на македонскиот јазик*.

Tako je netom dovršenim šestosveščanim rječnikom uspješno kompletiran popis temeljnih rječnika makedonskoga jezika koji zajedno i pojedinačno, svaki na svoj način, pružaju dobru podlogu za daljnja nastojanja oko leksikografskoga opisa makedonskoga leksika uopće, a standardnojezičnoga napose. Time će se najbolje pokazati opravdanost višegodišnjega napora koji su u izradbu TPMJ-a u Institutu za makedonski jezik uložili ponajprije dr. Kiril Koneski kao glavni urednik, dr. Snežana Velkovska kao voditeljica projekta i članica redakcije te dr. Živko Cvetkovski kao član redakcije i obrađivač sa svim ostalim obrađivačicama i obrađivačima (njih dvadesetak). Jer TPMJ je djelo koje je istodobno nesumnjivo iznimno važan doprinos jezikoslovnoj makedonistici, makedonskoj leksikografiji, makedonskoj pisanoj kulturi i makedonskoj nacionalnoj kulturi uopće.

Marko Samardžija